

HELIKON

IRODALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

1994 JAN 1 L

A mai lengyel irodalomtudomány

1344

1993

4

HELIKON

IRODALOMTUDOMÁNYI SZEMLE	REVUE DE LITTÉRATURE GÉNÉRALE ET COMPARÉE
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA	DE L'INSTITUT D'ÉTUDES LITTÉRAIRES DE L'ACADÉMIE HONGROISE DES SCIENCES

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG / COMITÉ DE RÉDACTION

BODNÁR György

CSÁSZTVAY Tünde

T. ERDÉLYI Ilona

társszerkesztő / rédacteur associé

GRÁNICZ István

HOPP Lajos

társszerkesztő / rédacteur associé

KARAFIÁTH Judit

könyvrovat / livres

KÖPECZI Béla

főszerkesztő / directeur de la revue

ODORICS Ferenc

SZILI József

VARGA László

felelős szerkesztő / rédacteur en chef

Sz. ZEHERY Éva

szerkesztőségi titkár / secrétaire

SZERKESZTŐSÉG / SECRÉTARIAT DE LA RÉDACTION

1118 Budapest, Ménesi út 11 – 13. Tel. 166 – 4819/12 Fax 1853 – 876

1993/4 — XXXIX. évfolyam

Megjelenik negyedévenként

1993/4 — XXXIX. année

Revue trimestrielle

Utánuk következik (logikailag, időben megelőzte Witkiewiczet) Wat, aki a sátánt hermafroditának, Lucifert munkanélkülinek, az abszolútumot pedig „bronzbarna homlokú, nem nélküli kurvának” nevezte, aki „mozdulatlanul állja az évek és kozmoszok vibrációját”.

A destrukciót tehát Wat fejezte be, nemcsak a lengyel modernista irodalom nyelvét, hanem a kultúra univerzumát mint olyat szándékozott lerombolni (egy vékonyka verskötettel).

A három említett szerzőben az a közös, hogy a múlttal való szembesülést drámaian éltek át, szenvedtek, viaskodtak vele. Gombrowicz már kívül áll ezen a történeten, nem tartozik a modernista groteszkhez, nem terheli a múlt. Szabadon használja a hagyomány elemeit, „üres jeleknek” tekinti ezeket, amelyeket feltölthet saját készítésű filozófiai kategóriái jelentéseivel.

E modernizmus utáni groteszket Bolecki nem nevezi meg. Nincs mit csodálkoznunk ezen, *Vadászat posztmodernekre* című írásában elmarasztalja azokat, akik korábbi nagyságokat próbálnak mostani irányzatok szolgálatába állítani.

PÁLFALVI LAJOS

Hopp Lajos—Jan Ślaski: A magyar—lengyel műltszemlélet előzményei. Politikai és kulturális hagyományok Báthory Istvánig. Bp., 1992. 231.

Nem értem a címet. Pontosabban azt, miért Hopp Lajosnak, a Wacław Felczak 70. születésnapjára kiadott kötetben megjelent tanulmányának címét választották a szerzők. (Hungaro—Polonica. Tanulmányok a magyar—lengyel történelmi és irodalmi kapcsolatok köréből. Szerk. Kiss Gy. Csaba, Kovács István. Bp., 1986. 25—36.) Számomra nem derül ki ugyanis, kinek a műltszemlélete előzményeiről olvashatunk a tanulmánykötetben. A *ma élő* lengyel és magyar emberekéről, vagy a X—XVII. században éltek történelemszemléletének alakító tényezőiről. De lehet, hogy a szerzőpáros szándéka az volt a címválasztással, hogyha implicit formában is, de rámutasson egy folyamatra, s ezen belül egy jelenségre: a két nép történelemszemléletét a magyaroknak a Kárpát-medencébe érkezésétől kezdődően sok tényező alakította s alakítja, amely olyan irányba hatott, hogy az eredményben, azaz a két nép műltszemléletében is hasonlóságok mutathatók ki. A tanulmányok pedig erre a néhány kiválasztott alakító tényezőre vonatkoznak. Ezek: a dinasztikus kapcsolatok, a politikatörténeti párhuzamok, a történetfilozófiai

hasonlóságok egy bizonyos kérdésben (antemurale christianitatis), a művelődéstörténeti, szűkebben a költészettörténeti kölcsönhatások.

Korábban Helena Chlopocka például a XVI. századi lengyel nemesség történetiszemléletét úgy vizsgálta, hogy egy, a célt tekintve (tehát egy társadalmi réteg műltszemléletének jellemzését) meg lehetőszen szokatlan forráscsoporton mutatta be. A Német Lovagrend és a Kázmér király közti évtizedekig elhúzódó per tanúkihallgatási jegyzőkönyveit szembesítette azzal a képpel, amely a korabeli krónikákban alakult ki a XIII—XIX. századi Lengyelország történelméről (konkrétabban a Német Lovagrenddel kapcsolatos eseményekről), illetve azzal, amelyet ugyanerről az időszakról a későbbi történetírók rajzoltak. (Comments on the Historical Culture of the Polish Nobility in the 14th Century. = The Polish Nobility in the Middle Ages. Ed. by Antoni Gąsiorowski. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdansk—Łódź, Polska Akademia Nauk, 1984. /Polish Historical Library. Nr. 5./ 235—254.) A számos érdekes eredmény közül kiemelendőnek tartom, hogy ha a tanút régebbi eseményről kérdezték (pl. egy generációval megelőző eseményről), többnyire pontosan emlékezett a király nevére, és azt is biztosan tudta, hogy saját családja vezető szerepet játszott, nélküle a király ügye elveszett volna. Ez akkor is így történt, ha a krónikás hagyomány pontosan az ellenkezőjét állította az illető család szerepéről. A családi történelemnek, majd tágabb értelemben a nemzeti történelemnek a többi család, nemzet története elé való helyezése tehát egy olyan jelenség, amely mindegyiknek közösnek mondható a két nép politikai vezető gárdája, s nyilván az általuk szervezett, formált társadalom műltszemléletében. Ez a mentalitás csak erősödött a nemesség olvasóvá válásával. (A lengyel nemesség olvasmányaira lásd pl.: Jan Pirotzyski: Royal Book Collections in Poland during the Renaissance. Libraries and Culture. A Journal of Library History (Texas) 24(1989) 21—32.; Władysław Czapliński—Józef Długosz: Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII. wieku. Warszawa, 1976.; Bogumiła Kosmanowa: Książka i jej czytelniczy w dawnej Polsce. Warszawa, 1981.). A lengyel és a magyar (és tegyük hozzá, a cseh) nemesség olvasmányműveltsége — eltérően az európai gyakorlattól — még a XVII. században is gyakorlatilag az antik historikusokra, nemzeti történetírókra és hangsúlyosan a jogra koncentráldott. Míg egy angol nemes — mondjuk — angol irodalmat olvasott nacionalizmusában, a lengyel

vagy a magyar a saját őseinek dicsőségét zengő latin történeti munkákat betűzött, s kardot ragadott ősi jogaiért.

A kötet címét tehát nehéz értelmezni, ám a 4. oldalon szereplő „egyetemi tankönyv” megjelölést még nehezebb. Kíváncsinos lenne egy olyan egyetemi tankönyv, amely — többek között — válaszol azokra a kérdésekre, miért alakult s maradt mindez máig is így, milyen formában érhető mindez tetten, s mely források vizsgálatával kerülhetünk közelebb a kérdés megválaszolásához. Az eddigi szakirodalom a lengyel — magyar történelmi és kulturális kapcsolatokat számos részletében már regisztrálta. Hopp Lajos és Jan Ślaski ismeri ezeket a részleteket, számos részlet ismertsége éppen nekik köszönhető. De ez a mostani kötet nem szintézis (a cím pedig egy szintézis címe lehetne); ez egy tanulmánykötet, s így nem is tankönyv.

Természetesen könnyen lehet, hogy a szerzők azért várnak az említett szintézis megírásával, mert — általam nem tudottan — több olyan problémakör létezik, amely még az alap kutatás szintjén áll. Vagy (mint Hopp Lajos) előbb egyes kiemelt kérdéseket dolgoznak ki monografikus szinten (pl. az antemurale christianitatis kérdése, amelyről önálló kötete jelent meg a szerzőnek a Humanizmus és Reformáció sorozatban. Bp., 1992.).

Ez a *tanulmánykötet* egy kompromisszum eredménye. A szerzők olyan tanulmányokat válogattak össze, amelyeket úgy ítélt meg, hogy az egyetemi oktatásban résztvevőket segítik a két nép múltja egy szakának párhuzamairól való optimális tényismeret megszerzésében. És amennyiben ez igaz, akkor a kötet igazán jó, s csupán egy praktikus ismereteket közlő előszó hiányzik belőle.

MONOK ISTVÁN

Karolina Targosz: Jan III Sobieski mecenasem nauk is uczonych. Wrocław, 1991.

Nagy érdeklődéssel olvastam ezt a könyvet, ismervén a szerző korábbi munkáit, egyebek közt a hasonló jellegű, Ludwika Maria Gonzagának — IV. Władysław Waza 1632–48 között uralkodó lengyel király felségének — kultúrát és művészeteket támogató tevékenységével foglalkozó művét. A szerény cím mögött a mecénási gondolkodású szarmata király intézkedéseivel és kedvteléseivel kapcsolatos információk valóban gazdag tára rejtőzik. Ahogy a szerző bevezetőjében maga is hangsúlyozza, céljaul tűzte ki a király, hadvezér és katoná kevéssé ismert ténykedésének bemutatását.

A köztudatban is élő katonai és politikai intézkedéseket, melyek III. János nevéhez fűződnek, széleskörű, pontos és mélyreható kutatásokon alapuló ismeretekkel egészítette ki a király érdeklődésének más, csöppet sem mellékes oldalait illetően. III. János udvara és mecenatúrája nem egyszerű folytatása a rendkívüli egyénisége révén az akkori kulturális és politikai élet hangadójává vált Ludwika Maria Gonzaga udvartartásának. Sobieski környezetében találta meg a kutatásai folytatásához szükséges közeget és feltételeket számos, még a Wazák pártfogását élvező tudós. A III. János udvarának folytonos vándorlásából fakadó nehézségek ellenére is nagyszerű helyre találtak itt, hogy előbbre jussanak tudományukban. A király székhelyének folytonos változása, az egyik rezidenciától a másikig tartó utazások kedvező hatást gyakoroltak a király környezetére, amely szívesen fogadott kulturális és mecénási mintákat, sőt gyakorta művészeket és tudósokat is.

A könyv hat fejezetre oszlik; az első Sobieski portróját mutatja be, a mecénást, a hadvezért és a politikust. Tartalmilag ehhez kapcsolódik a második, amely az akkori történetírásban fellelhető, a királlyal foglalkozó források gyűjteménye. A szerző a III. Jánost magasztaló szövegeket elsősorban a szépirodalom köréből válogatja (Vespasianus Kochowski, Wacław Potocki), és említést tesz a király által nem kedvelt személyek véleményéről is (Baluze, de Béthune). Talán érdemes lett volna szélesebb körű utalásokra hivatkozni. Katonai intézkedéseinek legavatottabb krónikása maga a király volt, aki a Maria Kazimierához írt szép levelei által sajátos propagandisztikus forrásművet hagyott ránk. Sobieski, aki bizonyos mértékig Machiavelli traktátusainak hatása alatt állt — és erről a tárgyalat műben nem esik szó — igen nagy jelentőséget tulajdonított a dokumentációnak, és különös figyelmet szentelt a tényszerű információknak. Nem szeretete, hogy képtelen pletykák, álhírek és elferdített tények keringtek körülötte.

K. Targosz könyvének negyedik fejezetében III. Jánosnak a tudomány egyes részterületeivel való kapcsolatát tárgyalja, kizárólag annak egzakt területeire szorítkozva. Eszerint Sobieski történelmi érdeklődése együtt járt a földrajz és a természetrajz iránti szenvedélyével. A szerző kiemeli az uralkodó kapcsolatát az udvarában szép számmal megforduló térképezőkkel és utazókkal. III. Jánost érthető okoknál fogva elsősorban a déli, dél-keleti vidékekről érkező hírek érdekelték, ezekért a területekért ugyanis gyakran kellett hadba szállnia.

TARTALOM

A mai lengyel irodalomtudomány

- Włodzimierz Bolecki: *A mai lengyel irodalomtudomány*
(Fordította: Pálfalvi Lajos) 443

TANULMÁNYOK

- Tomasz Burek: *Milyen irodalomtörténet kell ma nekünk?* (Fordította: Mihályi Zsuzsa) 447
Henryk Markiewicz: *Az irodalomtörténész dilemmái* (Fordította: Bojtár B. Endre) 460
Janusz Sławinski: *A leírásról* (Fordította: Kertész Noémi) 476
Kazimierz Bartoszyński: *A fragmentumról* (Fordította: Mihályi Zsuzsa) 492
Włodzimierz Bolecki: *Az (irodalmi) szöveg kohéziója konvenció (részlet)*
(Fordította: Pálfalvi Lajos) 511
Stanisław Balbus: *Oximoron és intertextualitás* (Fordította: Reiman Judit) 519
Ryszard Nycz: *Az intertextualitás és területei. Szövegek, műfajok, világok* (Fordította: Pálfalvi Lajos) 533

SZEMLE

- Hopp Lajos: *Lengyel összehasonlító irodalmi szemle* 551

KÖNYVEK

- Janusz Sławinski: *Teksty i teksty* (Pálfalvi Lajos) 563
Włodzimierz Bolecki: *Pre-teksty i teksty. Z zagadnień związków międzytekstowych w literaturze polskiej XX wieku* (Pálfalvi Lajos) 564
Hopp Lajos — Jan Ślaski: *A magyar–lengyel műltszemlélet előzményei. Politikai és kulturális hagyományok Báthory Istvánig* (Monok István) 565
Karolina Targosz: *Jan III Sobieski mecenasem nauk i uczonych.*
(Bożena Popiolek — Fordította: Lóky Tamás) 566
Maria Janion: *A fantazmatikus kritika tervezete* (Lóky Tamás) 567

A strukturalizmus után. Érték, vers, hatás, történet, nyelv az irodalom-történetben. Szerk. Szili József. (Angyalosi Gergely)	568
L'écriture et ses doubles. Éd. Daniel Ferrer — Jean-Louis Lebrave. (Lőrinszky Ildikó)	571
Peter V. Zima: Komparatistik. Einführung in die vergleichende Literaturgeschichte. Unter Mitarbeit von Johann Strutz. (Fried István)	573
Wolfgang Raible: Die Semiotik der Textgestalt (Katona Gergely)	574
Carola L. Gottzmann: Artusdichtung (Lőkös Péter)	574
Opitz und seine Welt: Festschrift für George Schulz-Behrend zum 12. Februar 1988. Hrsg. von Barbara Becker-Cantarino — Jörg-Ulrich Fehner. (Bitskey István)	575
Kilián István: A minorita színjáték a XVIII. században (Czibula Katalin)	576
Interpretationen. Romane des 19. Jahrhunderts. (Fried István)	577
Formen der Literatur. Hrsg. von Otto Knörrich. (T. E. I.)	578
Otto Knörrich: Formen der Lyrik (T. E. I.)	578
Les Avant-gardes Littéraires en Belgique. Sous la direction de Jean Weisgerber. (Ferenczi László)	579
François Bruzzo: Samuel Beckett (Varga László)	580
Peter Ulrich Hein: Die Brücke ins Geisterreich — Künstlerische Avantgarde zwischen Kulturkritik und Faschismus (Illés László)	581

KRÓNIKA

Wiek Oświecenia 1992. 8. (Hopp Lajos)	583
---------------------------------------	-----

BEÉRKEZETT KÖNYVEK